

ИЗ ИСТОРИЈЕ НАШИХ РАТОВА

Генерал-лајтнант МИХАИЛО АПОСТОЛСКИ

НЕКА ПИТАЊА РАТНЕ ВЕШТИНЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Ратна вештина српске војске у Првом светском рату претставља врло поучно и интересантно питање. Али пошто у једном чланку не можемо дати њену исцрпну анализу, јер би она, у том случају, претстављала опсежну студију, ми ћемо се осврнути само на нека важнија питања.

Теорија ратне вештине до Првог светског рата заснивала се на искуствима и проучавању историје ратова и битака Александра Македонског, Ханибала, Цезара, Карла, Фридриха и Петра Великог, Суворова, Наполеона, Кутузова и других великих војсковођа. Нарочито богат материјал у том погледу пружили су Наполеоновии ратови, ратови Молткеа 1866 и 1870/71 године и Руско-јапански рат 1904—5 године. На основи тога проучавања и свестране анализе познати војни теоретичари, као што су: Клаузевеиц и Жомини (оба савременици Наполеона), затим Молтке (и као војсковођа из 1866/71 године), Шлифен, Лер, Фош, ф. д. Голц, Блуме и други, обогатили су, у првом реду, теорију ратне вештине низом својих класичних дела. Природно је да су та и остала војна дела имала знатног утицаја на припрему и васпитање војничких кадрова из генерације у генерацију, мање или више, у свима војскама. Међутим, различите политичке, друштвене, економске, географске и друге специфичне прилике код разних држава и народа неизбежно су се морале одразити и ударити свој печат и на развој њихове војне мисли, а посебно на њихове војне доктрине. У Првом светском рату, тј. у најсуровијој пракси, све те војне доктрине морале су да издрже пробу, да се у целини или делом оправдају или да се покажу као погрешне. Према томе, да бисмо могли правилно оценити ратну вештину српске војске у Првом светском рату, неопходно је да се, бар у кратким потезима, упознамо са ситуацијом у којој се Србија налазила непосредно пред тај рат, управо са њеним политичким, економским, војним и другим специфичним приликама и стремљењима.

Српски народ је у току 19 и почетком 20 века водио сталну борбу за своје национално, економско и политичко ослобођење. Млада српска буржоазија искоришћавала је та позитивна и патриотска стремљења српског народа за своје интересе. Природно је да је она, у првом реду, испољавала свој утицај на војску и њено вођство, као на најјаче и најсигурније средство за остварење својих аспирација. А војно вођство и официрски кадар српске војске били су, поред тога, у погледу ратне вештине, под утицајем тадање војне мисли других народа, коју су непрестано пратили и делом прихватили и под утицајем сопствених искустава, која су стекли у борби са Турцима.

Иако је Србија за време рата са Турском 1912/13 и Бугарском 1913 г. повећала своју територију, благодарећи слабости умируће турске царевине и тадашњим међународним односима, који су јој дозволили да се, заједно са својим савезницима, обрачуна са Турском без директног мешања са стране, она се ипак налазила у веома тешком политичком, географско-стратегичком и економском положају. Аустроугарска монархија, која се није надала поразу Турске, била је јако забринута, нарочито због тога што су потлачени јужнословенски народи, који су се налазили под њеним јармом, са симпатијама пратили успехе Србије и сами тежили своје ослобођењу. Окружена непријатељима, Аустро-Угарском са севера и запада и Бугарском са истока, као експонентима немачког империјализма на Балкану, налазећи се на путу његовог продирања ка истоку (*Drang nach Osten*), без непосредног наслона на Савезнике, Србија је била у веома незгодном географско-стратегичком положају. Она је могла да рачуна, за прво време, само на храбри, али малени црногорски народ, а тек касније и на помоћ сила Антанте, које су се противиле аспирацијама централних сила.

С друге стране, после Балканског рата 1912/13 године противу Турске империје и Српско-бугарског рата 1913 године Србија је била заморена, економски и војнички прилично исцрпљена, а у погледу наоружања, нарочито муниције, зависна од иностранства. Требало јој је бар колико-толико времена мира да предахне и да се опорави. Користећи тај моменат, „немачка буржоазија подузела је пљачкашки поход против Србије, хотећи да је покори и да угуши националну револуцију јужног словенства“¹⁾ и објавила рат Србији (1914). У том империјалистичком рату Србија је водила праведни одбранбени рат, српска војска је бранила слободу и независност српског народа, а упоредо са овим, њена борба је постала симбол борбе и осталих јужно-словенских народа, привлачна снага за национално ослобођење њихово, јер је то „била идеја најнапреднијих људи у земљама које су се називале јужно-словенским“²⁾

Према томе, у периоду пре Балканског рата Србија је тежила да прошири своју територију на рачун ослабљене Турске (у ратовима 1876 и 1912), а пред Први светски рат да брани и очува своју независност од нових агресора, при чему се српска буржоазија није одрицала својих ранијих тежњи за остварењем „Велике Србије“ на рачун поробљених југословенских народа, што је и остварила после распада Аустро-Угарске.

Таква политика Србије, спољно-политичка ситуација, однос снага између ње и вероватних пријатеља, с једне, и њених непријатеља, с друге стране, економска и морална снага њеног народа и други услови имали су одлучујући утицај на карактер њених ратних планова (нападни 1876, 1885 и 1912, а одбранбени 1914 године).

Природно је, да се према карактеру таквих ратних планова морала прилагођавати и стварати предратна српска војна доктрина и развијати теорија ратне вештине, контролисана сопственим ратним искуствима стеченим у поменим ратовима. Иако су се у том погледу српски војни писци ослањали на

¹⁾ Лењин: Рат и руска социјална демократија, књига V, стр. 107 — Москва на српско-хрватском језику.

²⁾ Реферат Тита на V Конгресу КПЈ, стр. 25, издање „Култура“, 1948 год.

раније поменуте познате светске војне теоретичаре¹⁾, ипак је пракса Првог светског рата показала да војно вођство српске војске није акцептирало доктрину ни једне европске војске, већ је, усвајајући основна начела војне науке, стваралачки развијало своју ратну вештину и одређивало ближе и даље циљеве у складу са војно-политичком ситуацијом, економском моћи државе, менталитетом и расположењем народа, величином војске и осталим околностима. При томе је одлучујући утицај, свакако, имало његово веома богато искуство које је стекло у току Балканског рата. У томе рату, у коме је уствари вршена провера способности српског командовања, српског војника и српске војске као целине, јасно су се испојили стваралачка иницијатива, брзина и смелост дејства, вештина маневровања, снажљивост и брзина реагирања у свима ситуацијама. Ниже старешине у Кумановској бици показале су велику упорност и иницијативу, у боју код Алинаца (код Прилепа), на Брегалници — старешине и борци су се снашли и у изненадно измењеним ситуацијама, а у бици код Битоља веома смео маневар Моравске дивизије II позива, која је дејствовала преко планинског масива и делом снага избила на отступницу турске војске код Ђавата, знатно је допринео поразу турске војске. Према томе, српска војска је ушла у Први светски рат са богатим ратним искуством и великим предностима у односу на све остале војске у Европи, док је њено командовање знало да искористи све те предности, да правилно цени све елементе ситуације, да доноси смеле одлуке и вешто изводи многе операције.

Српска војска стварана је у низу народних устанака и ратова за слободу и независност српског народа. Њен старешински кадар (нарочито млађи) био је близак војнику. Национални осећај старешина и бораца био је јако развијен, а слободарске традиције српског народа гајене су у војсци и народу. Народ је ценио и помагао војску и врло често својевољно непосредно учествовао у борби заједно са оперативним јединицама.

У току Првог светског рата (као и раније у народним устанцима и ослободилачким ратовима) српски војници су показали изванредне ратничке особине. Поред храбрости, пожртвовања, патриотизма и других позитивних моралних особина, српски војници су били добро стручно извежбани, нарочито за извршење дугих и напорних маршева, за офанзивна и дефанзивна дејства у сусрету, итд. То су признавали пријатељи и непријатељи²⁾.

¹⁾ У литератури српске војске срећемо: „Ратни упут Радецког”, израђен од М. Јанковића; „Стратегија” — израђена по Леру од Д. Ђурића; „Молткеови ратови 1866”, од Недића; „Ратна начела Наполеона” — превод са француског од Д. Ђурића; „Стратегија” Живојина Мишића, од 1907 године, израђена на основу дела ђенерала Лера и Милојевића, војних писаца: Лојда, Жоминија, Клаузевица, Голца, ђенерала Пјерона, Деркагеа, А. Н. Петрова, Блумеа, Хоенлоа и других, поред српских војних писаца; „Вођење војске”, од ф. д. Голца, у преводу Живка Павловића и друга дела.

²⁾ У своме делу „Хипотеза X” (страна 104 и 105) анонимни италијански писац, говорећи о српском војнику између осталог, каже: „Већ у рату 1912 и у следећим годинама испојила се прискра са радња између пешадије и артиљерије. Војник је снажан и добар, прожет је гвозденом дисциплином”... „Чврст је и отпоран, веома ратоборан, врло скроман и обдарен сјајним тактичким инстинктом”...

„Војска има култ силе и развијен укус за ризик”... „Ово је маневарска војска која нема склоности за позициску борбу и која удар претпоставља ватри”...

... „И у рату 1914 и 1915 српско становништво се помешало са војницима у борби...”

Тако позитивне особине српске војске могу се, у првом реду, објаснити тиме што је српски народ био свестан праведности своје борбе и опасности која је претила његовој националној независности и слободи, за које се деденијама борио противу поробљивача и угњетача.

I

Да бисмо схватили ратну вештину српске војске изнећемо у најкраћим потезима званична гледишта њеног војног вођства по неким питањима оперативних и стратегиских дејстава.

Одбрана. Иако је ратни план Србије према Аустро-Угарској био дефанзивног карактера, ипак је одбрана сматрана само као привремена, али нужна појава. Баш због тога што је одбрана сматрана као најпогодније средство за промену односа снага у своју корист, српско војно командовање јој је поклањало озбиљну пажњу. То је било утолико разумљивије, што је Србија — због несразмерно широког фронта у односу на њене слабе снаге — морала водити одбранбене борбе на многим правцима. Званично гледиште о одбрани може се укратко овако окарактерисати: остати у одбрани само дотле, док се ситуација не разјасни, док се непријатељ не ослаби или док се сопствене снаге не прикупе, ради прелаза у напад, односно противофанзиву. Иницијатор противофанзиве у Колубарској бици, Живојин Мишић, у својим предавањима на Вишој школи Војне академије од 1898—1904, која су касније сређена и штампана 1907 године под насловом „Стратегија” (Вештина ратовања), каже: „Ако се стратегиски одбранбени облик операција буде састојао у простом очекивању непријатеља на zgodним и утврђеним положајима за одбрану, онда у томе случају не може ни бити говора о извођењу одбранбених операција у ширем смислу. Стратегиским одбранбеним операцијама у највише прилика постиже се циљ, ако се за извесно време избегава решење, да бисмо га доцније извојевали под повољним условима за себе . . . Бранилац дакле, тежи у почетку, да добије довољно времена, те да се прикупи и ојача, како би у zgodном тренутку могао и сам да пређе у напад под повољним приликама . . .”¹⁾ То је била тежња српског командовања у току целог Првог светског рата. Тако, на пример: непосредно пред Церску битку (16 — 19 августа 1914) — оставља се иницијатива непријатељу (због неизвесности о главном правцу његовог удара), док главна снага српске војске, концентрисана уназад, под заштитом истурених одреда на граничном фронту, чека да се ситуација разјасни; у почетку Церске битке, док су се III армија и истурени одреди бранили, чим се ситуација разјаснила, главне снаге прешле су у офанзиву. После Церске битке српска војска поново прелази у одбрану, да би потом, на захтев Савезника, прешла у офанзиву (са I армијом у Срем, а Ужичком војском ка Сарајеву). Због истовремене аустроугарске II, а затим и III офанзиве, српска војска је поново принуђена на одбрану, затим и на повлачење, из кога је прешла у противофанзиву у чувеној Колубарској бици.

У току 1915 године, окружена надмоћним непријатељским снагама (Немци, Аустријанци, Мађари, Бугари), српска војска је била претежно у дефанзиви, прелазећи у активна дејства кад год је било могуће, па чак и у

¹⁾ „Стратегија”, од Живојина Р. Мишића — Београд, 1907, стр. 450

најтежим ситуацијама за време повлачења (код Београда и Смедерева у првој половини октобра, на Пустој Реци 11 и 12 новембра, у Качаничком маневру почетком друге половине новембра 1915 године, итд.). И на Солунском фронту од 1916 — 1918 године српска војска је претежно у одбрани (рововска војна). У лето 1916 године она је успешно одбила напад I бугарске армије и потисла је све до линије северно од Битоља. Према томе, српска војска је на пракси изводила веома жилаву, еластичну и активну одбрану. Благодаревши таквој одбрани српска војска је у току 1915 године успешно избегла три узастопна опкољавајућа маневра групе армија под командом немачког фелдмаршала Августа Макензена.

Напад. Мишић каже: „Крајњи циљ сваке битке је у томе, да се уништи непријатељева снага за борбу. Тај циљ може да се постигне само одважним нападом, а никако пасивном одбраном” . . . „Напад и одбрана јесу две ратне радње, које се врше наизменце и готово у исто време; оне су израз отимања превласти између једне и друге стране, које стога прибегавају оваквим или онаквим средствима, оваквој или онаквој врсти борења, према јачини оних елемената, који су у борби од утицаја“ . . . „Због тога и видимо да у биткама при одважном и енергичном нападу често и нападач прибегава одбрани, као год што у одлучном боју и бранилац ишчекује само згодан тренутак, па да и он почне да напада“ . . .¹⁾ и даље . . . „Идеална тежња стратегије састоји се у томе да се доведе на бојиште сва војска или бар што јача војска за отсудни напад” . . . „Не треба се никад одрицати сасвим велике снаге и противу слабијег непријатеља . . .”²⁾ Као поткрепљење оваквог свог гледишта о нападу Мишић наводи . . . „оправдану изреку: „Водити рат, значи нападати”.³⁾ То је, уствари, званично гледиште ондашњег српског командовања. Оно је, уосталом, и спровођено у дело како у рату 1912/1913, тако и у Првом светском рату. Офанзиван дух српске војске испољавао се не само у тактичком, већ и у оперативном и стратегиском смислу, чак и у најкритичнијим ситуацијама. Тај дух се нарочито јасно изражавао у многобројним окршајима тактичког, па и оперативног значаја, у којима се до крајности истицала упорност трупа и старешинског кадра (на пример, на Мачковом камену 18 — 22 септембра 1914 год., итд.). Поред тога, српско командовање је увек тежило да преотме или бар одржи иницијативу у својим рукама.

Има велики број примера да су се јединице после дугих маршева уводиле у борбу — али увођење Комбиноване дивизије у борбу на Церу непосредно из усиљеног марша претставља јединствен пример. До тада се сматрало да се ноћни напад може вршити мањим јединицама и из непосредног додира, под условом да се претходно у току дана изврши детаљно извиђање и упознавање јединица са задацима за ноћ. Међутим, у Церској бици, Комбинована дивизија уведена је из марша у борбу, тако да је дошло на падинама Цера до ноћног судара у сусрету, тј. противно дотадањим схватањима, али потпуно у сагласности са ситуацијом и задацима Комбиноване дивизије.

Артиљериска припрема и подршка напада, и у Првом светском рату, била је од великог значаја. Међутим, знатна оскудица у артиљерији, а

¹⁾ „Стратегија”, од Живојина Р. Мишића — Београд, 1907, стр. 416 и 416.

²⁾ Исто, стр. 422

³⁾ Исто, стр. 418

нарочито у муницији, није спречавала српску војску да извршава успешне нападе. Колубарска битка је најбољи пример за ово. Оскудица у муницији је била велика, хаубице и тежа оруђа била су извучена из јединица; скоро за сваки артиљериски метак, који је требало испалити, тражило се одобрење. Но, и поред оваквог стања, српска војска прелази у противофанзиву и разбија аустроугарску војску.

Противофанзива. Српско командовање одликовало се по своме смелом и мајсторском извођењу противофанзиве. Иако одбранбеног карактера, српски ратни план је био заснован на извршењу противофанзиве. Као резултат таквог плана била је победоносна Церска битка. У првој фази Колубарске битке, када се српска војска повлачила и када је аустроугарско командовање веровало да је потпуно разбијена, српска Врховна команда, на иницијативу команданта I армије, генерала Мишића, доноси знамениту одлуку за противофанзиву, која је крунисана сјајним успехом. Српско командовање није напуштало мисао за противофанзиву ни у најтежим данима повлачења 1915 године (на саветовању у Пећи 1915 године, пред само напуштање отаџбине, била је донета одлука за противофанзиву, али се од ње одустало). Према томе, карактеристично је да је српска војска у операцијама 1914 и 1915 године, у критичним ситуацијама, када је на око изгледала деморалисана, врло лако и вешто прелазила у противофанзиву (у току Колубарске битке, у покушајима за пробој долином Вардара, итд.).

У својој заповести од 1 децембра 1914 године (по новом) Обр. 3277, уочи прелаза у противофанзиву, Мишић овако наређује: „... Осете ли команданти дивизија поколебаност и пометњу код непријатеља, онда све дивизије треба снажно да крену у енергичан напад...”¹⁾ А дописник лондонског листа „Тајмс”, Крафорд Прајс, описујући успех у Колубарској бици, каже: „Срби су ишли напред на један начин коме се може наћи мало сличних у историји и наступали су неодољивим полетом”.²⁾

Гоњење. Командовање српске војске сматрало је гоњење као период за искористићавање успешно добивене битке, за потпуно разбијање непријатеља. Гоњење је спровођено са великом енергијом и без застоја. То најбоље карактеришу следеће мисли војводе Мишића: „Чим непријатељ окрене леђа треба га немилосрдно гонити”... „Напред, ни секунде одмора”.... или: „Треба дрско продирати без починке до крајњих могућности људске и коњске снаге“...³⁾, а рељефно потврђују примери успешног гоњења које је извела српска војска у Колубарској бици или после пробоја Солунског фронта. Ђурић у својој стратегији о гоњењу између осталог каже: „Одржавати победе, а не гонити, то значи бити борбу без циља, што се никад не може да дозволи у тако скупој ствари, као што је бој, битка. Не треба никад ићи на руку томе, место да се противничка војска сва сатре одмах, да се то чини због прекида у два или више пута, па који пут и у две војне“.⁴⁾ О гоњењу, Мишић, поред осталог каже: „... прва и најпреча брига главног команданта је у томе да растроји и сатре непријатељску војску, тако, да она после изгубљене битке буде тако ослабљена и тако морално да клоне духом, да више никако и не по-

¹⁾ По подацима М. Павловића у књизи „Војвода Мишић”, стр. 33

²⁾ „Српска војска и њене победе” — Скопље, 1915 год., стр. 18

³⁾ По подацима М. Павловића у књизи „Војвода Мишић”, стр. 33, 39 и 99.

⁴⁾ „Стратегија” од генерала Димитрија Ђурића — Београд, 1895, стр. 290 и 291

мисли на неки даљи отпор... Енергичним и непрекидним гоњењем треба да се протерају са свих положаја делови побеђеног непријатеља где би они хтели и могли да се задрже, не допуштајући им ни тренутка времена да се приберу и дођу к себи...¹⁾). Такво схватање Мишић је и на делу показао после успешно изведене протифанзиве у Колубарској бици.

Повлачење. Кроз историју повлачење је било катастрофално за многе војске (на пример: за немачку 1806, Наполеонову 1812, бугарску 1918, итд.) или им је после њега био потребан дужи период времена да би се јединице поново средиле и оспособиле за борбу. Међутим, српско командовање и српска војска сматрала су повлачење, иако непожељно, као и свако друго оперативно дејство коме је циљ да се избегне криза и катастрофа, да се непријатељ ослаби и да се, на крају, сопствене снаге сачувају за протифанзиву, кад буде наступио погодан моменат. У својој стратегији Мишић каже: „Извлачење трупа из борбе у циљу отступања јесте једна од најтежих радњи у рату, али се и то може, ипак, извести, само ако је војска храбра и онаква каква треба да је“²⁾... „Немајући при отступању одређен и јасан циљ, који и чини суштину сваке операције, отступање и некакво вечито оклевање само из бојазни од неповољног решења не може се ни назвати каквом операцијом“³⁾... „Сама реч „отступање“ узбуђује веома много трупе у борби, и то се стање претставља сваком појединцу далеко црње и опасније, него што је оно у самој ствари...“⁴⁾ Према томе, само војска високог морала, као што је била српска војска, могла је у два маха да избегне катастрофу — пред протифанзивом у Колубарској бици 1914 и у току повлачења 1915 године. И не само то, српска војска је, у првом случају, из повлачења прешла у протифанзиву и однела сјајну победу, а у другом случају, иако је напустила своју територију, ипак није капитулирала. Њене трупе су биле и у погледу повлачења извешбане и вешто вођене.⁵⁾

Дејство у позадини. Српска Врховна команда рачунала је и на дејства у позадини непријатеља и у унутрашњости његове територије, нарочито оне настањене југословенским народима. У току рата постојало је неколико четничких одреда који су били у почетку стављени под команду I, II и III армије и Ужичке војске (Горњачки, Руднички, Јадарски и Златиборски⁶⁾). Међутим, Топлички устанак 1917 године није био правилно искоришћен, нити доведен у везу са офанзивом на Солунском фронту.

Питање **стратегиских и оперативних резерви** решавано је различито — пред Церску битку Врховна команда држи главне снаге (7 дивизија од укупно 11 и једне коњичке дивизије, колико их је имала) у својој стратеги-

¹⁾ „Стратегија“, од пуковника Живојина Р. Мишића — Београд, 1907, стр. 440 и 441

²⁾ Исто, стр. 461

³⁾ Исто, стр. 450

⁴⁾ Исто, стр. 462.

⁵⁾ У разговору војводе Путника са дописником париског листа »Le journal«, Хенри Барбисом, Путник је између осталог рекао: ... „то нам је занат, да напредујемо и да се повлачимо“ ... „Наше повлачење имало је за резултат исцрпљење непријатеља, наносећи му велики умор и слабећи његова саобраћајна средства...“ („Српска војска и њене победе“ — Скопље, 1915, стр. 106).

⁶⁾ Види Директиву српске Врховне команде № 1 од 24 јула 1914 године (по старом календару).

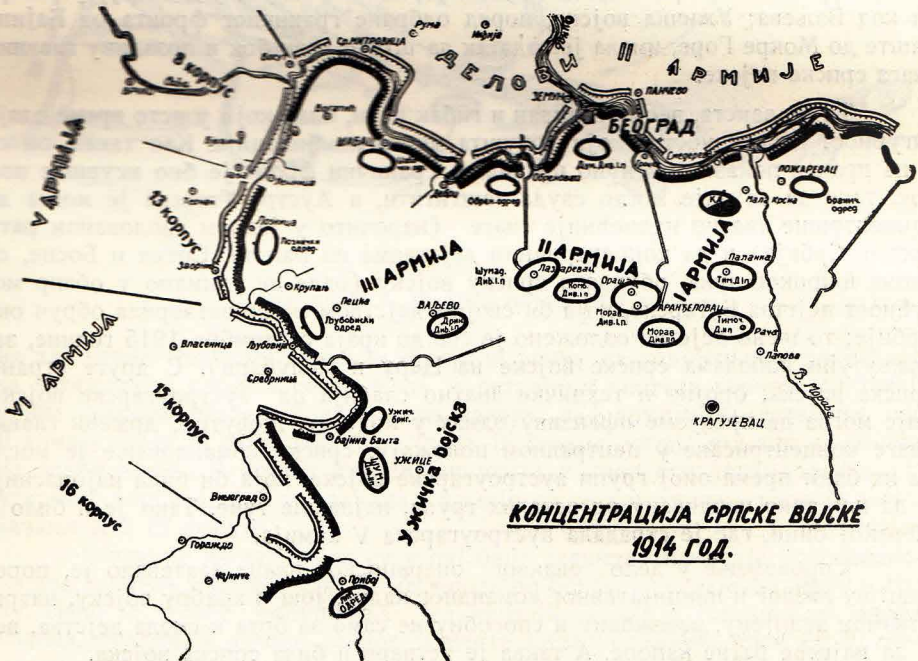
ској резерви, да би на крају битке располагала само са једном дивизијом у резерви. Исте године, у Колубарској бици, Врховна команда је из нужде остала без оперативних резерви, те је морала прибегавати скидању јединица са мање угрожених сектора да би их упутила тамо где је ситуација била најопаснија. Свакако, то није препоручљиво, али је на то била принуђена силом прилика.

II

Ратни план српске војске 1914 године

Ратни план су радили ондашњи начелних Главног Генералштаба, ђенерал Радомир Путник и његов помоћник, пуковник Живојин Мишић. Они су били и његови извршиоци, а то је било повољно.

Основна идеја ратног плана била је: држати се одбране док се политичка и стратешиска ситуација не разјасне, а тада дејствовати према ситуацији. На основу такве идеје извршена је и концентрација главних снага српске војске уназад, тј. на два до три дана позади граничног фронта, за такозвани „стратешиски дочек“ (скица бр. 1).

Скица бр. 1

Основна замисао почетног операциског плана српске војске била је изражена у Директиви № 1 српске Врховне команде од 24 јула 1914 године (по старом календару).¹⁾

¹⁾ Види текст Директиве на стр. 210, 211 и 212 „Стратешиске“ Марића, Београд, 1925 године.

Из Директиве се види да су на веома дугом граничном фронту од Голупца на Дунаву до Горажде (преко 600 км), поред трупа III позива за непосредну одбрану границе, били упућени поједини одреди (различите јачине: Одбрана Београда 20 батаљона, Шабачки и Лознички одред по 8 батаљона, итд.), са задатком да штите концентрацију трупа, осматрају рад непријатеља и својим одбранбеним борбама стварају потребно време и услове за ангажовање главних снага. Главне снаге српске војске, концентрисане на линији Паланка — Аранђеловац — Лазаревац — Ваљево, имале су привремено прећи у одбрану, и то: I армија, на простору: Рача — Паланка — Топола, оријентисана према северу, за одбрану Моравског, а по потреби и Београдског правца; II армија, такође оријентисана према северу, на простору: Аранђеловац — Лазаревац, за одбрану правца који из источног дела Срема води преко Лазаревца и Аранђеловца ка Крагујевцу и као маневарска група за дејство у десни бок непријатеља који би, прешавши Дунав, предузео наступање долином Мораве, или у леви бок непријатељске војске, која би продрла из Босне долином Јадра ка Ваљеву; II армија, углавном оријентисана за одбрану правца који од Дрине и Шапца изводе ка Ваљеву, која је, поред јединица за одбрану граничног фронта од Обреновца до Љубовије, имала још једну дивизију у резерви код Ваљева; Ужичка војска, поред одбране граничног фронта од Бајине Баште до Мокре Горе, имала је задатак да штити леви бок и позадину главних снага српске војске.

То је, заиста, веома солидан и гибак план, план који у исто време одаје сигурност и опрезност и који допушта много комбинација. Као такав, он се и на пракси показао потпуно правилан. Гранични фронт је био исувише широк, тако да се није могао свуда заштитити, а Аустро-Угарска је могла да концентрише знатно надмоћније снаге (нарочито у једном изолованом рату против Србије) и да концентричним дејствима из Баната, Срема и Босне, са веома широког лука, обухвати српску војску (овде не узимамо у обзир могућност дејства Бугарске, која би својим дејством скоро затворила обруч око Србије; то њено дејство одложено је све до краја септембра 1915 године, захваљујући победама српске војске на Церу и Колубари). С друге стране, српска војска, бројно и технички знатно слабија од аустроугарске војске, није могла да предузме офанзиву одмах у почетку. Међутим, држећи главне снаге концентрисане у централном положају, српско командовање је могло да их баци према оној групи аустроугарске војске, која би била најопаснија и да њу, тако изоловану од осталих група, најлакше туче. Тако је и било у Церској бици, где је страдала аустроугарска V армија.

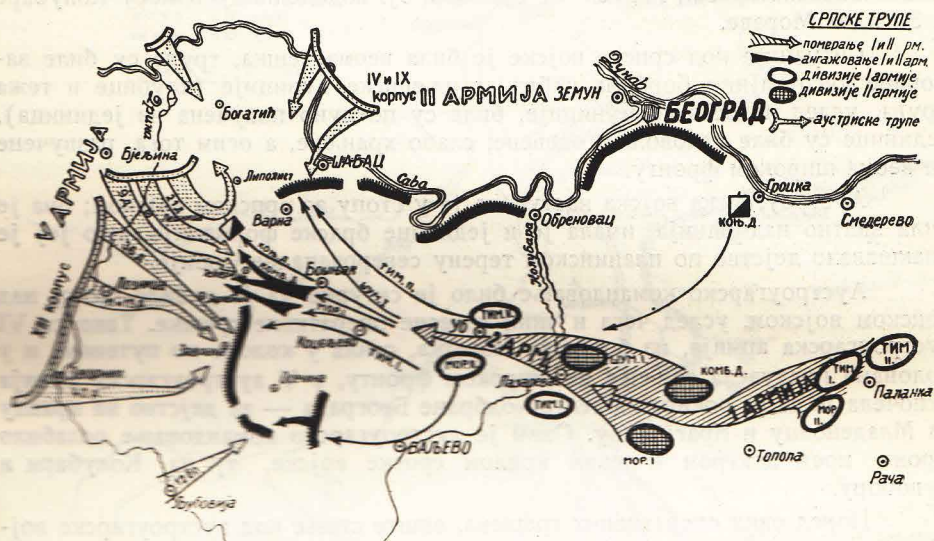
Спровођење у дело оваквог операциског плана захтевало је, поред вештог, смелог и иницијативног командног кадра, још и храбру војску, патриотизмом задојену, извежбану и способну не само за брза и смела дејства, већ и за највеће ратне напоре. А таква је уствари и била српска војска.

Церска битка 1914 године (скица бр. 2)

Церска битка претставља прву победу сила Антанте у Првом светском рату над Немачком и њеним савезницима. Она је изведена у духу основне замисли Врховне команде која је изнета у операциском плану, тј. у већ поменутој Директиви.

Српска Врховна команда је будно пратила догађаје да би донела одговарајућу одлуку. Главно је било да се што пре открије главни правац непријатељског удара. Она је правилно оценила демонстрације делова II аустроугарске армије на Дунаву и Сави, зато на њих није реагирала, нити померила своје главне снаге.

На главном правцу дејства V аустроугарске армије, преко Дрине и долином Јадра, и делова II армије, код Шапца, српски истакнути одреди (у првом реду Шабачки и Лознички одред) водили су упорне одбранбене борбе и

Слика бр. 2 — Церска битка 1914 године

на тај начин Врховној команди стварали време за разјашњење ситуације и за ангажовање главних снага. Када је ситуација постала јаснија, српска Врховна команда помера II армију ка западу, а I армију на дотадање место II армије. Када је ситуација била јасна, III армија добија задатак да се брани на левом крилу, II армија да изврши напад у леви бок јединица 8 аустроугарског корпуса, а део јединица I армије да се постепено ангажује као појачање II и III армије.

Важно је нагласити да су у овј бици јединице II армије непосредно из марша ступиле у борбу, тако да је дошло до борбе у сусрету на Церу и Иверку. Иако су, услед попуштања јединица III армије и јединица за одбрану Шапца, бокови II армије једног момента били изложени, ипак је II армија продужила енергично дејство, тако да је у судару на Церу, од 15 до 18 августа, решена Церска битка у корист српске војске. Аустроугарске јединице напустиле су територију Србије уз велике губитке у људству и материјалу.

Колубарска битка 1914 године

Колубарска битка је веома леп и поучан пример успешне противофанзиве. После Церске битке Аустро-Угарска је поново пошла у офанзиву про-

тив Србије, са намером да што пре ликвидира српску војску и оконча рат у Србији.

Српска војска је два месеца у повлачењу водила тешке одбранбене борбе. У току тих борби помишљало се више пута на прелазак у противофанзиву — ишчекивао се само погодан моменат. Пошто је изгубила Ваљево, српска војска је напустила и Београд и ради скраћења фронта повукла се на линију: Варовница — Окресак — Медведњак — Мрамор — Мотике — Столице — Ружин Гроб — Марковица. У том повлачењу I армија изгубила је важан планински гребен Маљен — Сувобор, тј. вододелницу између Колубаре и Западне Мораве.

Ситуација код српске војске је била веома тешка, трупе су биле заморене дуготрајним борбама и без артиљериске муниције (хаубице и тежа оруђа, услед недостатка муниције, била су потпуно повучена из јединица). Јединице су биле недовољно одевене, слабо храњене, а осим тога, развучене на веома широком фронту.

Аустроугарска војска наступала је у стопу за српском војском; она је била знатно надмоћнија, имала је и јединице брдске формације, што јој је олакшавало дејство по планинском терену северозападне Србије.

Аустроугарско командовање било је сигурно да је добило битку над српском војском, услед чега и чини извесне оперативне грешке. Тако се VI аустроугарска армија, из борбеног поретка, свила у колоне по путевима и у колонама предузела гоњење на широком фронту, а V аустроугарска армија отпочела је да се рокира на сектор одбране Београда — за дејство на правцу ка Младеновцу и Крагујевцу. Овим је аустроугарско командовање ослабило фронт пред центром и левим крилом српске војске, тј. на Колубари и Сувору.

Поред ових оперативних грешака, опште стање код аустроугарске војске, после двомесечних борби, иако је имала успеха, није било најбоље. Морал аустроугарског војника је био опао, снабдевање, услед слабих и недовољног броја путева, ишло је врло тешко, а јединице су имале осетних губитака.

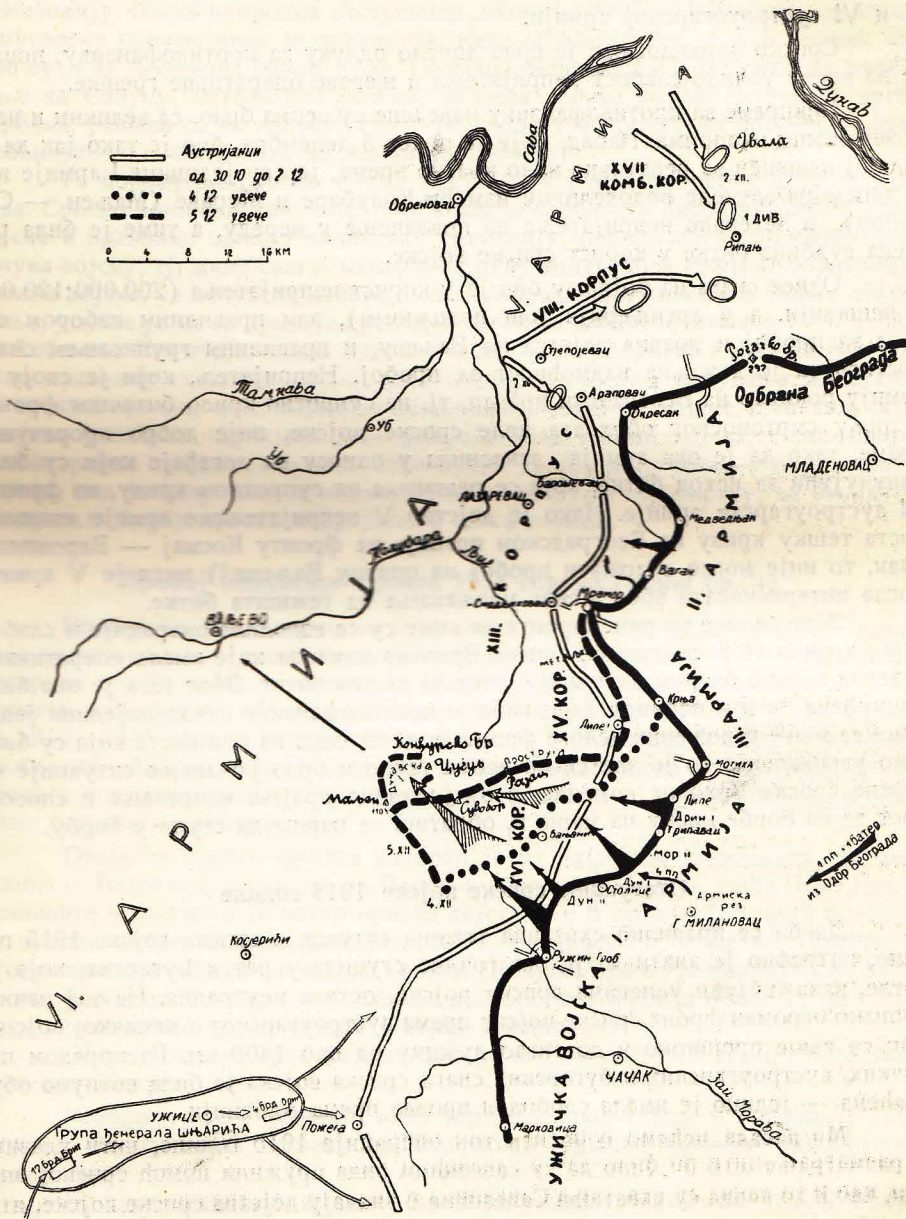
Српско командовање је правилно оценило ситуацију код аустроугарске војске и донело одлуку за прелазак у противофанзиву.¹⁾

Иако је у току повлачења у Колубарској бици Врховна команда помишљала на предузимање противофанзиве, ипак се на то одлучила тек онда када је генерал Мишић, који је дошао за команданта Прве армије, оценивши правилно ситуацију, предложио Врховној команди да се без одлагања пређе у противофанзиву. И заиста, Мишић је са својом армијом извршио пробој аустроугарског фронта на Сувору.

Уз највеће напоре противофанзива је припремљена у времену од 28 новембра до 3 децембра (распоред снага види се на скици бр. 3).

За три дана I армија је поразила 16 аустроугарски корпус и пробила фронт аустроугарске VI армије на Сувору, а затим је предузето енергично гоњење ради искоришћења добивене битке, која се завршава чишћењем територије Србије од аустроугарске војске.

¹⁾ Припремна заповест за запад издата је 1, а дефинитивна 2 децембра.

Скица бр. 3 — Колубарска битка 1914 године.

Основне карактеристике ове битке биле би следеће:

У дугом периоду дефанзивних операција нанети су озбиљни губици V и VI аустроугарској армији.

Српско командовање је брзо донело одлуку за противофанзиву, пошто је на време уочило слабост непријатеља и његове оперативне грешке.

Припреме за противофанзиву изведене су веома брзо, са великим и надчовечанским напорима. Напад, који је почео 3 децембра, био је тако јак да је пробој извршен за релативно врло кратко време, јер су јединице I армије већ 5 децембра заузеле вододелницу између Колубаре и Мораве (Маљен — Суворобор) и натерале непријатеља на повлачење у неред, а тиме је била решена судбина битке у корист српске војске.

Однос снага на бојишту био је у корист непријатеља (200.000:120.000 у пешадији, а у артиљерији још повољнији), али правилним избором отсека за пробој и правца дејства ка Ваљеву, и правилним груписањем снага постигнута је довољна надмоћност за пробој. Непријатељ, који је своју V армију рокирао на Београдски правац, тј. на супротно крило битачног фронта у циљу смртоносног обухвата целе српске војске, није добро прорачунао време, тако да је ова армија заkasнила у односу на догађаје који су били одлучујући за исход битке, која се решавала на супротном крилу, на фронту VI аустроугарске армије. Иако је дејство V непријатељске армије изазвало доста тешку кризу на Београдском правцу, на фронту Космај — Варовница, ипак, то није могло задржати пробој на правцу Ваљева,¹⁾ нити је V армија могла интервенисати због њеног удаљавања од тежишта битке.

Због велике ширине фронта на коме су се изводиле операције и слабих снага којима се располагало, српска Врховна команда није имала оперативних резерви којима би још одлучије утицала на ток битке. Због тога је она била принуђена да и у периоду дефанзиве и противофанзиве скида поједине јединице са мање угрожених делова фронта и да их баца на она места која су била јако угрожена, а то је захтевало веома тачно и брзо уочавање ситуације од стране српске Врховне команде, а од јединица крајње напрезање и способност да из борбе крену на марш и, обратно, са марша да ступе у борбу.

Отступање српске војске 1915 године

Да би се правилно схватила тежина ситуације српске војске 1915 године, потребно је знати да је ове године ступила у рат и Бугарска, која је дотле, захваљујући успесима српске војске, остала неутрална. На тај начин, и онако огроман фронт српске војске према аустроугарској и немачкој војсци, још се више проширио и достигао дужину од око 1400 км. Распоредом немачких, аустроугарских и бугарских снага српска војска је била потпуно обухваћена — једино је имала слободан пролаз према Албанији.

Ми засада нећемо износити ток операција 1915 године, нити улазити у разматрање што би било да су савезници онда пружили помоћ српској војсци, као и то каква су схватања Савезника о значају дејства српске војске, итд.

¹⁾ У времену када је извршен пробој на Суворобору, јединице V аустроугарске армије су пировале у Београду у славу „победе“ над Србијом.

Овде је за нас карактеристично да је српска војска, у низу заштитничких борби и плански прекинутих битака, успела да се као целина повуче на Косово и Метохију. Њена природна отступница долином Мораве и Вардара, дејством II бугарске армије, била је прекинута. Када су предузете мере и бојеви, као што су: код Лесковца, Новог Брда, Гњилана, Качаника и Урошевца, за пробијање ка Солуну, остали без успеха, та мала српска војска, изморена дугим борбама, решава се да напусти своју територију и предузима повлачење кроз Албанију — да би избила на Албанско Приморје.

То повлачење српске војске претставља редак пример у историји ратова. Српско командовање, које је познавало особине и високи квалитет своје војске и правилно ценило политичку ситуацију, решава се да по сваку цену сачува војску, тј. живу снагу, макар и по цену напуштања државне територије. Српска војска, уз нечувене напоре, пошто је спалила и уништила тешко наоружање, успела је да се пробије кроз црногорске и албанске планине — и избије на Албанско Приморје. Таква одлука показује да је српско командовање потпуно правилно схватило далеко већи значај постојања и чувања живе силе — чувања армије, него одржање земљишта. Многе су војске у таквим ситуацијама у већини случајева капитулирале. Али српска војска, верна својим слободарским традицијама и љубави према својој домовини — није капитулирала, она је напустила домовину, отишла на туђу територију, да би одатле продужила борбу против непријатеља свога народа.

Пробој Солунског фронта 1918 године (скица бр. 4)

Пробој Солунског фронта и гоњење до распада аустроугарске монархије претставља операцију од великог значаја за анализу ратне вештине и доктрине српске војске. Неко може приговарати да је ова операција дело Савезника, али, ако се објективно анализирају догађаји на Солунском фронту од 1916—1918 године и узму у обзир јачина и улога снага које су изводиле пробој на Добром Пољу, онда ће се видети да српска војска има великог удела и у припремама и у извођењу саме операције. У тој операцији запажамо следеће карактеристике:

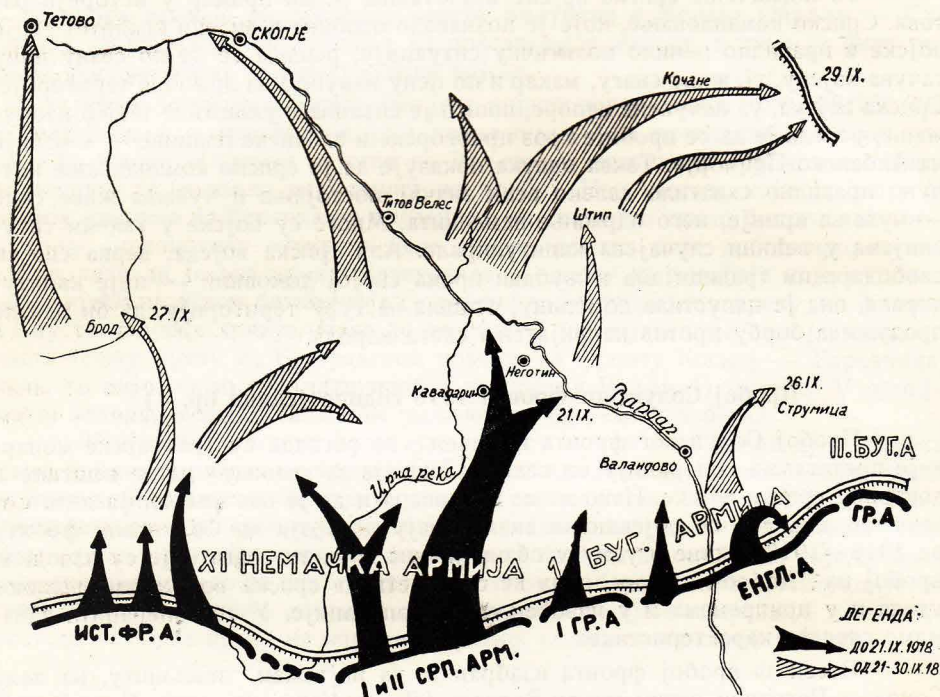
Отсек за пробој фронта изабран је на најтежем земљишту, на делу Сокол — Ветреник, затим све до Вардара (Демир Капија — ушће Црне Реке); земљиште преко кога је водио правац дејства I и II армије (носиоци пробоја) на дубини од око 600 км било је потпуно планинско и беспутно. Притом, на отсеку пробоја главни планински гребен (Козјак) држао је непријатељ. Услед овога, јединице I, а посебно II армије при пробоју фронта имале су да савлађују веома тежак терен (стене и стрме литице).

Ширина отсека пробоја износила је око 30 км (за II армију од 5 дивизија око 12 км).

Изабрани отсек пробоја, иако теренски врло тежак у ондашњој ситуацији у смислу даљег ширења пробоја, имао је, ипак, великих оперативних предности.

Бугарска одбрана на отсеку пробоја, у односу на остале делове Солунског фронта (на пр. у рејону Битоља и Дојрана), била је најслабија. Бугарско командовање овај део фронта сматрало је пасивним и немогућим за извођење већих оперативних дејстава.

Дејством преко Доброг Поља, тј. на изабраном отсеку пробоја, постигало се изненађење, а затим, даљим успехом, раздвајала се Бугарска армија на два дела, један у рејону Битоља, а други у рејону Дојрана. Евентуално дејство немачко-бугарских снага на један или други бок I и II армије, за ондашња средства, било би споро и скопчано са великим тешкоћама, а држањем планинских гребена, то евентуално бочно дејство не би било опасно по даље ширење успеха од стране I и II српске армије. Поред тога, немачко-бугарске снаге у рејону Битоља и Дојрана биле су привезане снагама француске ис-

Скица бр. 4 — Пробој солунског фронта 1918 године

точне групе (Битољ) и енглеске групе (Дојран), које су биле припремљене за офанзиву, те би свако слабење немачко-бугарских снага на фронту повлачило за собом офанзиву поменутих двеју група савезничке војске. Другим речима, пробој фронта, и даље дејство I и II српске армије (као носиоци главног удара и маневра) преко планинског масива Козјака и даље ка долини Вардара, био је оперативно осигуран.

Однос снага на Солунском фронту, узет у целини, био је скоро једнак — Савезници су били незнатно јачи; на пример, у батаљонима однос је био: 289 савезничких према 263 немачко-бугарских батаљона. Правилним груписањем снага на отсеку пробоја постигнут је знатно већи однос у корист савезничких војски; у батаљонима он је износио 75 савезничких према 26 бугарских батаљона, што износи скоро 3:1 у корист Савезника. Поред овога, како смо

већ навели, Савезници су успели да створе и две групе у рејону Битоља и Дојрана, спремне да отпочну офанзиву чим фронт буде пробијен на планинском масиву и кад пред њима, услед тога, фронт буде ослабљен, — као што се и догодило. Стварање таквог односа снага показује да су потпуно правилно процењене, у првом реду, оперативне могућности немачко-бугарских снага на Солунском фронту, тј. да оне у том периоду нису биле способне за предузимање офанзиве, не само због бројне јачине, него, још више, због слабог морално-политичког стања.

Пробој Солунског фронта и даље његово успешно ширење развијало се врло брзо. Петнаест дана од почетка операције, 30 септембра, јединице су избиле на линију: Крива Паланка — Куманово — Скопље. Избачена је из строја немачка савезница Бугарска. Разоружана је бугарска војска. У другом периоду гоњења (од 30. 9 до 15. 11) јединице српске војске достижу до линије: Суботица — Марибор — Љубљана — Ријека. У овом гоњењу I армија је за два месеца операција (измерено само на делу Ница Планина — Суботица) прешла око 600 км пута, иако је при томе имала веома озбиљних сукоба са немачким снагама јужно од Ниша и на Дунаву. Ово гоњење српске војске од Солунског фронта до линије: Суботица — Марибор — Љубљана — Ријека јединствено је у операцијама Првог светског рата. Српска војска и српско командовање показали су велику вештину у организацији и спровођењу гоњења, и спровођењу смелих маневара — од почетка пробоја, па до краја операције.

Ми нећемо улазити у резултате ове операције, нити у подробну анализу дејстава I и II српске армије и остале источне савезничке војске — чијим су дејством завршене операције на Балкану.

Овде бисмо, на крају, нагласили да је српска војска у целини показала велику вештину у вођењу борби и крупних операција по тешком планинском терену. Ово српској војсци признаје у свом извештају и генерал Франше д'Епере када говори: „Њихов старешински кадар, достојан својих трупа у сваком погледу, извршио је низ маневара, који ће остати као модел планинског маневра“¹⁾

III

Закључак

Посматрањем ратне вештине српске војске, нарочито у пракси кроз операције у току Првог светског рата, можемо извести неколико карактеристичних закључака:

1 — Природно је што се мала српска регуларна војска у току свога стварања у теориском делу ратне вештине развијала под утицајем познатих светских војних теоретичара. Па ипак, она није копирала војну доктрину ниједне европске војске. Проткана и заснована на искуствима стеченим у ратовима 1876, 1885 и 1912/13 ратна вештина српске војске у Првом светском рату иде у складу са политичким приликама и економском снагом државе и прилагођава се величини војске. Менталитет и слободарске традиције српског народа правилно се користи.

¹⁾ По подацима генерала Револ-а у књизи „Победа у Македонији“, стр. 82 (српски превод).

2 — Ратна, вештина српске војске не познаје нити трпи ма какав шаблон. Старешине дејствују према ситуацији — настојећи да искористе сваку грешку код непријатеља, развијајући максимум иницијативе за што потпуније извршење задатака.

3 — Од великог значаја је схватање борачког и старешинског састава о значају одбране и повлачења као оперативне или тактичке радње привременог карактера, у циљу добитка времена, наношења губитака непријатељу, извршења погодног маневра главним снагама, итд. Противофонзива у Колубарској бици (после дугих одбранбених борби и повлачења), повлачење 1915 године, напади за пробој долином Вардара и остале успешно изведене операције и многобројни бојеви, и, најзад, напуштање државне територије 1915 године, могу се објаснити високом свешћу бораца и старешина и правилним схватањем и разумевањем привременог карактера одбране и повлачења. И заиста, можда нема примера у историји ратова да је нека војска прешла у тако снажну офанзиву под онаквим условима у којима је била српска војска у Колубарској бици.

4 — Веома је важно истакнути да је српска војска била способна за дејство по сваком времену и сваком, а нарочито планинском земљишту. Најбољи примери су: Колубарска битка, борбе на Гучеву, Борањи и другим планинама, повлачење кроз Албанију, пробој Солунског фронта и многи други. При овој наглашавамо да је формација српске војске била јединствена за целу војску и прилагођена за маневарско земљиште. Није било ни специјалне опреме за дејство по планинском земљишту.

5 — Српска војска у току целог рата никада није имала апсолутну бројну надмоћност, него је више пута била знатно слабија (случај у Колубарској бици и др.) или скоро једнака (случај при пробоју Солунског фронта), али правилним избором времена за прелаз у противофанзиву — онда када су снаге непријатеља развучене — као и избором погодног отсека за пробој, добијао се повољан однос снага на отсеку пробоја у корист српске војске.

6 — На крају, истичемо да после Првог светског рата нису гајене и усавршаване оне лепе одлике и традиције српске војске (иако је српска војска била језгро старе југословенске војске) због ненародне политике југословенске буржоазије, која је, у тежњи за богаћењем, издала интересе народа Југославије. Тако је српска војска, већ на завршетку рата, употребљена за контрареволуционарне циљеве буржоазије, за гушење националних покрета народа новонастале државе и за угушивање прогресивног радничког покрета у Југославији. У војсци старе Југославије настала је велика идејна збрка по разним питањима, тако да је услед тога и директног издајства у врховима командног кадра, неминовно морало доћи до распада старе југословенске војске 1941 године.

Међутим, и поред издајничке политике буржоазије, традиције српске војске неговане су у српском народу, као што су и традиције револуционарних и других борби гајене код осталих југословенских народа. То најбоље потврђује оружани устанак и Народна револуција, који су изведени под руководством Комунистичке партије Југославије и друга Тита и у којима су сви народи Југославије испољили најбоље војничке особине у борби противу фашистичких завојевача и домаће издајничке буржоазије.